

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
nám. Jana Palacha 2
CZ-11638 Praha

V Tubinkách, 19. srpna 2017

Posudek na disertační práci „Gramatikalizační potenciál anaforické funkce lexému *ten* v mluvených narativech“, předloženou paní Mgr. Magdalenou Zíkovou

Předložená disertační práce se zabývá velmi zajímavou tématikou, která je relevantní jak pro obecnou jazykovědu tak pro bohemistiku. České zájmeno *ten*, které se v tradiční literatuře označuje jako „ukazovací zájmeno“, už delší dobu deiktickou funkci neplní a má specifickou anaforickou funkci, která se přibližuje k určitému členu, i když z druhé straně rozhodně určitým členem není, aspoň v dnešní psané a mluvené češtině. V dosavadní literatuře, která se začíná článkem Viléma Mathesia z roku 1926, se zájmenu připisují různé významy a funkce, a autorka této disertace se právě věnuje vývojovému nebo, přesněji řečeno, gramatikalizačnímu potenciálu tohoto zájmena. Dělá to na základě korpusu narativních textů, který sama získala, a analyzuje celou řadu faktorů, které ovlivňují užívání anaforických prostředků vůbec a zvláště tohoto zájmena. Ukazuje, že fráze *ten-N* hlavně konkuruje s pouhým substantivem (označeno jako N) a že rozhodujícím faktorem pro jeho užívání je diskursní aktivace referentu. Vedle toho je také užíváno ve funkci, které autorka říká demonstrativní. Důležitým faktorem je dále persistence referentů.

Práce se mi velmi líbila, a to hlavně svou explicitností, tj. autorka vždy podrobně vysvětluje pojmy a způsoby, jakým chce dále nakládat s těmito faktory. Autorka zná velmi dobře vědeckou literaturu věnovanou demonstrativům a určitému členu a také modely anaforických vztahů, disertační práce se tak vynikajícím způsobem vkládá do dosavadního bádání. A výsledky analýzy znamenají značný pokrok pro naše znalosti u funkcích fráze *ten-N*. Dále chci krátce komentovat jednotlivé kapitoly práce.

V první kapitole (*Demonstrativum a určitý člen*) se mi velmi líbily typologické údaje a úvahy. Stojí však v jistém rozporu s tím, že diskuse je většinou vedena s pomocí anglických dokladů. To je do jisté míry pochopitelné, protože právě angličtina reprezentuje systém s opozicí určitého členu a demonstrativa, ale potom je otázka, jestli všeobecnější údaje jsou pro analýzu češtiny vůbec nutné.

V druhé kapitole (*Distribuce demonstrativ a určitých členů v diskursu*) jsem ocenil dobrý popis různých modelů anaforických vztahů. Zčásti se mi citáty a hlavně citované doklady zdály trochu podrobnější, než to pokládám za nutné, ale rozumím, proč to autorka dělá. Vždyť její faktory, které jsou později analyzovány, z velké části jsou motivované těmito pracemi.

K třetí kapitole (*Gramatikalizace demonstrativ v určitý člen*), kde se diskutují různé modely vzniku určitého členu, žádné komentáře nemám.

Čtvrtá kapitola (*Lexém ten v češtině a jeho reflexe v lingvistickém popisu*) shrnuje dosavadní literaturu o zájmenu *ten*. Tady také nemám co dodat, autorka asi přečetla všechno, co někdy bylo napsáno o tomto tématu, a cituje několik prací, které já osobně dosud neznal.

V páté kapitole (*Anotace dat*) autorka představuje svůj materiál a způsob jeho anotace. Materiál je, jak jsem už řekl výše, vynikající a velice se hodí k řešení problematiky *ten-N*. Samozřejmě jsem při popisu materiálu stále myslel na to, že je to přece jenom dost omezený fragment všech českých textů, ale z druhé strany je také jasné, že není možné jednat o všech myslitelných případech najednou a že je lepší začít jasnými případy. Ohledně anotace jenom řeknu, že se mi zdá až moc široká, aniž bych uměl říct, co by se mohlo vynechat. Ale vrátím se k tomuto bodu u příští kapitoly.

V šesté kapitole (*Referenční prostředky v diskursu*) se provádí velmi podrobná analýza všech prostředků podle všech faktorů. Důkladnost a jasnost analýzy na mne udělaly ohromný dojem – a přece jsem se místy tázal, jestli opravdu všechny faktory jsou nutné. To se zvláště týká těch faktorů, které (asi) nemají vlastní váhu a jsou spíše spojené se specifikou textů (např. životnost, viz str. 262) nebo vyplývají ze syntaktické formy (neudivuje, že modifikátor se objevuje jenom v rámci lexikálních frází, tamtéž).

Sedmá kapitola (*Ten-fráze a prostá pojmenování v opakovaných zmínkách*) je vrcholem celé práce, kde autorka velmi podrobně srovnává dva nejdůležitější případy anafory. Povstává velmi jasný a zajímavý obraz funkce *ten-N* v textu. Celkem se autorce podařilo ukázat specifičnost konstrukce *ten-N*, která se hodí pro jisté typy anafory, které nejsou úplně nepříznačné (jako N při první zmínce), ale vyžadují buď jistou aktivizaci (to je případ PRE&I-referentů) nebo jí samy vyvolávají (to je případ POST&A-referentů).

Než přijdu k námětu pro obhajobu, chtěl bych ještě říct pár slov o formální stránce. Disertace je psaná jasným a dobře čitelným slohem, téměř bez překlepů (co dnes už není samozřejmé) a s mnoha statistikami a grafy, kterým je dobře rozumět. Jediné, co mě trochu udivilo, je to, že autorka důsledně překládá anglické citáty a přitom neuvádí originál. Myslím z jedné strany, že asi neexistuje potenciální čtenář nebo potenciální čtenářka této práce, kdo neumí anglicky, a z druhé strany si osobně myslím, že ve filologických pracích se vždycky musí uvádět také originální znění.

Námět pro diskusi: Všichni se asi shodneme, že čeština aktuálně nemá určitý člen ani není na cestě k němu. Rád bych diskutoval, jestli to, co vidíme dnes, vzniklo neukončenou gramatikalizací, která byla blokována nějakými faktory, nebo od začátku mířilo do jiného směru?

Dále bych autorce chtěl navrhnout, aby se v množném pokračování práce také podívala na blízké příbuzné jazyky jako polštinu a horní lužickou srbštinu, kde můžeme pozorovat podobné procesy s docela různými výsledky (v mluvené horní lužické srbštině určitý člen dokonce vznikl!). Ale je mi jasné, že tuto tematiku nemůžeme diskutovat podrobně, protože se předložená práce zabývá výlučně češtinou.

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a v předběžně ji klasifikuji jako prospěla

Prof. Dr. Tilman Berger

strana 2/2